

INDUSTRIA 2

NIEUWSBULLETIN

nr. 2 | augustus 2010

Inhoud: 41 Industriemonument 42 Agenda 43 Berichten 47 Literatuur 48 Colofon

Restauratie van de gashouder in Dedemsvaart. Het verbouwingsplan is van architectenbureau Vellinga Menkveld uit Dedemsvaart/Hoogeveen.
Foto Arjan Barnard

Industriemonument: Laatste gashouder in Dedemsvaart

Marcel Overbeek - In de tijd dat het gas nog in gasfabrieken werd geproduceerd, werd de skyline van menig dorp en stad gedomineerd door de hoge stalen gashouders, waarin het stadsgas werd opgeslagen. Na de vondst van de enorme aardgasvoorraden bij Slochteren werden de gasfabrieken overbodig, de karakteristieke gashouders verdwenen voorgoed uit het dorps- en stadsbeeld. Slechts één complete gashouder in Nederland ontsprong de dans: de gashouder in het Overijsselse Dedemsvaart.

De gashouder werd in 1932 gebouwd door de Scheepswerf Peters uit Dedemsvaart in samenwerking met de NV Scheepswerf en gashouderbouw Jonk en Stans uit Hendrik Ido Ambacht. Scheepswerf Peters was er bij betrokken omdat de gemeente dat wilde. De gashouder was bestemd voor de opslag van gas dat door de gasfabriek in Hoogeveen werd geproduceerd. Het gas werd via een leiding onder de grond aangevoerd. Na de omschakeling van stadsgas op aardgas in de jaren zestig van de afgelopen eeuw werd de gashouder gebruikt als drukregelaar voor het plaatselijke net. Door een fusie van het gasbedrijf kwam ook die functie in 1987 te vervallen en werd de gashouder bedreigd met sloop. Als resultaat van acties van de plaatselijke historische verenigingen werd de gashouder voor 1 gulden verkocht aan de toenmalige gemeente Avereest. Er werden sindsdien vele plannen gemaakt voor

een nieuwe bestemming van dit industriële monument, waaronder een plan om de gashouder tot een culturele voorziening te verbouwen. Begin 2009 werd het definitieve plan gepresenteerd. Volgens dit plan wordt de gashouder een 'Cultureel Gasthuis', met plaats voor 80 personen. De ruimte in de gashouder zal worden gebruikt voor exposities, trouwerijen en speciale feestelijke bijeenkomsten. Het project wordt uitgevoerd in opdracht van de Stichting Gashouder, opgericht door de Historische Vereniging Avereest, en de gemeente Hardenberg. Eind 2009 is de restauratie en verbouw van de gashouder gestart met de demontage en het herstel van het ijzerwerk. In juni is de gashouder verplaatst naar een andere plek op het museumterrein, waardoor het monument beter tot zijn recht zal komen. De gerestaureerde gashouder vormt hier nu samen met drie kalkovens een voor Nederland uniek industrieel ensemble.

Agenda

Tramwegrjtuigen uit de verzameling van ROMEO, Rotterdam. Foto SMCN

Wachten op register voor de weg

Symposium Nationaal Register Mobiel Erfgoed

Binnen de monumentenzorg is een belangrijke rol weggelegd voor het mobiele erfgoed. Dit werd vorig jaar voor het eerst politiek erkend in de beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg (MoMo) die de toenmalig minister van OCW Ronald Plasterk aan de Tweede Kamer presenteerde. Die erkenning kwam in beeld dankzij de jarenlange inspanningen van de Stichting Mobile Collectie Nederland (MCN) en de steun van talloze partners in het erfgoedveld. Stichting MCN zet zich in voor het ontwikkelen van beleid ten aanzien van het behoud en de presentatie van mobiel erfgoed. Van 2001 tot 2004 is gewerkt aan de aanleg van het Nationaal Register Mobiel Erfgoed (NRME). Dit verschaft een overzicht van het mobiel erfgoed in ons land en geeft inzicht in de cultuurhistorische waarde ervan.

Voor de Stichting MCN was de Beleidsbrief van de minister aanleiding om samen met de Federatie Oud-Nederlandse Vaartuigen (FONV), Erfgoed Nederland, de Reinwardt Academie, het Instituut Collectie Nederland en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed een symposium te organiseren over de MoMo en het Nationaal Register Mobiel Erfgoed. Bij dit initiatief sloten zich aan het Historisch Railvervoer Nederland (HRN), de Federatie

Historische Automobiel- en Motorfietsclubs (FEHAC) en de Nationale Federatie Historische Luchtvaart (NFHL). Momenteel bestaan er drie registers op het gebied van het mobiel erfgoed, voor de sectoren water, rail en lucht. Een register voor de sector weg is in de maak. De belangrijkste vraag die MCN zich stelt is hoe in de toekomst een gezamenlijk Nationaal Register Mobiel Erfgoed voor de hele sector kan worden ontwikkeld en hoe dit register als beleidsinstrument kan worden gebruikt. Ter voorbereiding op het symposium heeft reeds een expertmeeting plaatsgevonden. Daar hebben deskundigen op het gebied van mobiel en ander erfgoed hun visie gegeven over hoe het best een nationaal register kan worden gemaakt. Het symposium zal plaatsvinden op **25 september** in de Reinwardt Academie te Amsterdam.

Voor wie de gang van zaken wil volgen is er op de website van de Stichting Mobile Collectie Nederland een symposiumpagina ingericht, waar actuele informatie wordt verstrekt www.mobiel-erfgoed.nl. Ook het Nationaal Register Mobile Erfgoed is via het internet te raadplegen www.mobielecollectienederland.nl.

Berichten

St. Hubertus. De windmotor rustte op een monumentale stenen onderbouw. Die laatste staat er nog. Foto Archief Marcel Overbeek

Gelderland

Park St. Hubertus opgeknapt

Otterloo - Het park van het voormalige jachtslot St. Hubertus, onder deel van het Park de Hoge Veluwe, zal de komende jaren worden opgeknapt. Het park wordt zoveel mogelijk in de oorspronkelijke staat teruggebracht. Het jachtslot St. Hubertus met het omringende park en de grote vijver werd in 1923 ontworpen door de bekende architect H.P. Berlage, in opdracht van het echtpaar Krölller-Müller, de eigenaren van het landgoed. Een bijzonder onderdeel van de herstelplannen betreft de Amerikaanse windmotor, die aan de oever van de grote vijver werd gebouwd om het waterpeil te regelen. De windmotor met de monumentale stenen onderbouw in de vorm van een Egyptische tempel werd ontworpen door de Belgische architect Henri van de Velde. Het pompgebouw behoort tot de opvallendste bouwwerken die Van de Velde ontwierp. Zijn ontwerp voor een museum op de Hoge Veluwe werd nooit gerealiseerd. Na een aantal jaren werd de windmotor buiten bedrijf gesteld en werd de ijzeren bovenbouw met de windrotor gesloopt. Nu resteert de onderbouw, opgetrokken in baksteen en natuursteen. Boven de ingang is een geveldecoratie aangebracht, met de voorstelling van een gestileerd gewei met een kruis, het symbool van de heilige St. Hubertus. Bij de restauratie zal de ijzeren bovenbouw worden teruggeplaatst, zodat de windmotor weer bedrijfsvaardig is.

Drenthe

Veenhuizen

Veenhuizen - Het voormalige strafkoloniedorp Veenhuizen is rijk aan monumenten en daardoor een grote trekpleister voor Drenthe. Voor de verdere ontwikkeling van het gebied is het van belang alle monumenten in Veenhuizen te restaureren en te zorgen voor passende functies. Daaronder valt ook het opknappen van twee sluisen van het waterschap Noorderzijlvest en een sluis van Staatsbosbeheer. De provincie draagt ruim 160.000 euro bij aan de restauratie van Sluis III, de Friesche Schut en de Veenhuizersluis. Het herstel van de drie sluisen is een belangrijk onderdeel van de herinrichting van de Hoofdweg in Veenhuizen. Het herstelproject draagt bij aan de versterking van het cultuurhistorische beeld van de voormalige strafkolonie. De restauratie van de Friesche Schut en de Veenhuizersluis wordt geraamd op 770.000 euro, dit zal worden gefinancierd uit het project 'Kolonie in Beeld'. Sluis III, eigendom van Staatsbosbeheer, is erg verwaarloosd. De wanden en de fundamenteën van de schutsluis zijn echter bewaard gebleven. Met de herstelwerkzaamheden kan Sluis III dan ook weer in originele staat worden teruggebracht. De kosten voor deze sluis worden geraamd op 700.000 euro.

Veenhuizen. Sluis III wordt ingrijpend gerestaureerd. Foto Harm Kalk.

Berichten

Kampen wil deze palingsrookerij (foto's links en rechts) afbreken en elders herbouwen.
Foto Marcel Overbeek

Overijssel

Stichting Herbouw Stadskraan

Kampen - In Kampen is sinds eind vorig jaar de lokale Stichting Herbouw Stadskraan Kampen actief. De stichting wil de oude ijzeren stadskraan herbouwen en terugplaatsen op de IJsselkade. De stadskraan werd in 1870 gebouwd, naar een standaardontwerp van de ijzergieterij 'De Prins van Oranje' te Den Haag. De stadskraan was de opvolger van de nog uit de late middeleeuwen daterende houten stadskraan. Voor een bedrag van zesduizend gulden werd de nieuwe ijzeren kraan gekocht en geplaatst. Helaas is dit unieke stuk industrieel erfgoed in 1969, in een periode dat dit nog niet als begrip bestond, van de ene op de andere dag gesloopt en verdwenen. De 99 jaar oude kraan was al lange tijd niet meer in gebruik en was blijkbaar een sta-in-de-weg geworden. In Nederland is voor zover bekend nog slechts één exemplaar van dit type stadskraan aanwezig, in Middelburg. Dit exemplaar, een rijksmonument is eind 2009 gerestaureerd.

Visrookerij

Kampen - Het college van B & W van Kampen heeft onlangs besloten om de palingsrookerij aan het Berkpark in Kampen te zijner tijd af te breken en op een andere locatie in de stad te herbouwen. Dit is besloten om dat de grond waar de palingsrookerij op staat nodig is voor de bouw van een woontoren. Voor de ontwikkeling van het Berkpark (vernoemd naar de pannenfabriek van de firma Berk, die hier stond tot de sloop in 1998) wordt uitgegaan van de sloop van de palingsrookerij en de twee aangrenzende woningen. Het Gelders Genootschap heeft een onderzoek verricht naar de voormalige palingsrookerij, het kwam tot de conclusie dat de rokerij cultuurhistorische waarde bezit. Het Gelders Genootschap adviseert bovendien om de rokerij te verplaatsen naar een andere plaats, waar de relatie met het water van de rivier beter tot zijn recht komt. De palingsrookerij van de firma Van Heerde en Reumer werd gesticht omstreeks 1900, aan de voet van de IJsseldijk in de toenmalige buurtschap Brunnepe, ten noorden van Kampen. De palingsrookerij is het laatste exemplaar dat in Kampen is bewaard. De Stichting Vischrookerij Van Heerde en Reumer is sinds enkele jaren actief om de palingsrookerij met het aangrenzende woonhuis te behouden voor de stad. De stichting verzet zich tegen de verplaatsing en wil het bedrijfspand op de huidige plek behouden. Bij de door de gemeente beoogde verplaatsing zullen alleen de rookhokken bewaard blijven, het aangrenzende woonhuis niet. Bovendien zullen de kosten van verplaatsing vele malen hoger uitvallen dan berekend is door de gemeente, verwacht adviesbureau Delfgou. Verplaatsing zal neerkomen op de bouw van een bijna volledig nieuw pand. Ook de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is tegen verplaatsing van de visrookerij.

De Philips Lichttoren voorafgaand aan de renovatie.
 Archiefphoto BOEi

Noord-Brabant

Philips Lichttoren

Van graansilo's tot leerlooierijen, van stationsgebouwen tot stoomwasserijen. Met steun van de provincie Noord-Brabant krijgen achttien historische industriële gebouwen in deze provincie de komende jaren een grondige opknappbeurt. Het project 'Restauratie van monumenten' is een van de speerpunten van het provinciaal beleid op het gebied van monumentenzorg. De aanpak van de provincie is vooral gericht op het stimuleren van achterstallige restauraties bij Brabantse monumenten. Hierin investeert de provincie in de periode tot 2012 rond de 50 miljoen euro. Met een bus-tocht waarbij een aantal industriële monumenten werd bezocht heeft een delegatie van de provincie met gedeputeerde Brigitte van Haaften-Harkema de officiële aftrap gegeven voor de start van het restauratieproject. Onder meer werd een bezoek gebracht aan de graanmaalders in Waspik en de voormalige houtzagerij in Mill.

Dit laatste bedrijf werd in 1913 gesticht door de familie Van Hout. In mei 1940 werd het fabriekscomplex verwoest bij de gevechten om de spoorlijn in Mill, strategisch gelegen bij de Peel-Raamstelling. In 1946 werd de houtzagerij herbouwd als onderdeel van de wederopbouw. Sinds de verplaatsing van het bedrijf enkele jaren geleden staat het complex leeg. Met provinciale subsidie zal in ieder geval de 55 meter hoge fabrieksschoorsteen worden gerestaureerd als industrieel landmark.

Eindhoven - Een van de iconen van het Eindhovens industriële erfgoed, de Philips Lichttoren is in november vorig jaar officieel weer in gebruik genomen na een langdurige restauratie. Het fabriekscomplex, markant gelegen in het centrum van Eindhoven, is in 1921 gebouwd als gloeilampenfabriek, naar ontwerp van architect Dirk Roosenburg. Roosenburg was als

huisarchitect van Philips ook verantwoordelijk voor de latere uitbouw van het Philipscomplex Strijp-S, dat grenst aan de achterzijde van de Lichttoren. De Lichttoren werd zo genoemd vanwege de opvallende torenachtige uitbouw van het betonnen fabrieksgebouw, met de grote vensters en de Art-Deco-achtige stijkenmerken, die het imposante betonnen gebouw zijn charme verlenen.

In het bovenste deel van het complex, de eigenlijke Lichttoren, werden de gloeilampen van Philips 's avonds getest, een beeld waaraan de toren zijn naam ontleende. Nadat de Lichttoren buiten gebruik raakte, werden plannen ontwikkeld om het complex een nieuwe bestemming te geven. Woningbouwvereniging Stichting Trudo heeft uiteindelijk met veel durf een nieuw multifunctioneel concept ontwikkeld, waarbij de fabriek werd omgebouwd tot complex met een grand-café, een hotel, loft-appartementen en bedrijven. Het 'ART'-hotel, met 227 kamers is voor een deel in de fabriek ondergebracht, en voor een deel in nieuwbouw, dat tegen de fabriek is aangebouwd. Ook is er een 'woonhotel' in ondergebracht, met appartementen bedoeld voor een verblijf van maximaal een half jaar. Het ontwerp voor de verbouwing van de Lichttoren werd gemaakt door AWG architecten uit Antwerpen en Vrencken Hoen Architecten uit Bunde. Op 23 november werd de vernieuwde Lichttoren feestelijk in gebruik genomen met de onthulling van een plaquette door burgemeester Rob van Gijzel van Eindhoven. Woningbouwvereniging Trudo werd geprezen voor het prachtige resultaat dat met de renovatie van de Lichttoren is bereikt. Over de geschiedenis en de toekomst van de Lichttoren liet woningbouwvereniging Trudo een fotoboekwerk publiceren, waarvan het eerste exemplaar werd overhandigd aan Philips-directeur Harry Hendriks. De tekst is van journalist Geesje van Haren, de prachtige kleurenopnamen zijn gemaakt door de industrieffotograaf Norbert van Onna uit Eindhoven.

Berichten

Het terrein van de Westergasfabriek in Amsterdam is ontwikkeld tot een locatie voor evenementen en culturele en sociaal-culturele doelen in de oude bedrijfsgebouwen. Foto Pim van Gelder

Noord-Holland

Westergasfabriek in de prijzen

Amsterdam - De Westergasfabriek in Amsterdam heeft de European Union Prize for Cultural Heritage, de Europa Nostra Award 2010 gewonnen in de categorie 'Conservation'. De jury prees de duurzame renovatie en de avontuurlijke en creatieve invulling van de gebouwen op het terrein van de gasfabriek, waardoor het industrieterrein een nieuw leven heeft gekregen. De Westergasfabriek werd in 1904 gebouwd aan de Haarlemmertrekvaart naar ontwerp van architect I. Gosschalk. De karakteristieke gebouwen werden opgetrokken in orangerode baksteen, in een bijzonder rijk versierde mengvorm van neorenaissancestijl en neogotiek. Na de sluiting van de gasfabriek in 1960 werden de gebouwen gebruikt als opslagplaats en werkplaats voor het GEB. Sinds 1996 zijn de gebouwen fasegewijs gerenoveerd en in het kader van een totaalvisie voor het gebied herbestemd voor culturele doeleinden. De gashouder bijvoorbeeld is het domein van onder meer theatervoorstellingen geworden. In de kantoorgebouwen is de stadsdeelraad Westerpark ondergebracht. De Europa Nostra Award wordt jaarlijks uitgereikt aan uitzonderlijke restauratieprojecten. De prijzen worden toegekend op basis van dossiers die beoordeeld worden door een wetenschappelijke jury van erfgoedexperts, zoals architecten, restaurateurs en kunsthistorici. De prijs bestaat uit een bronzen plaquette, die in Istanbul werd uitgereikt, tijdens de jaarlijkse Europa Nostra Conferentie. Er zijn 29 projecten uit heel Europa bekroond, waaronder vier uit Nederland.

Ringers Chocoladefabriek

Alkmaar - Aan het Noord-Hollands Kanaal in Alkmaar staat het bedrijfspand van de Ringers Chocoladefabriek. De fabriek werd in 1905 gesticht door Hendrik Ringers aan het Varnebroek. De zaken gingen goed, en dus werd in 1920 een nieuw, monumentaal bedrijfspand gebouwd aan de Noorderkade in de stijl van de Amsterdamse School. Het bedrijf groeide uit tot een van de grootste bedrijven in Alkmaar, met op het hoogtepunt 800 man personeel in dienst. In de jaren zestig ging het bergafwaarts met het bedrijf, de Ringers-producten werden te duur. Na diverse overnames ging het bedrijf uiteindelijk in 1972 failliet.

Daarna werd het fabrieksgebouw overgenomen door de meubelhandel Klercq. Helaas werden de gevels van het gebouw door Klercq in de jaren tachtig voorzien van een witte beplating, waardoor het pand een moderne uitstraling kreeg. Onlangs ging ook Klercq failliet en nu wordt het bedrijfspand met sloop bedreigd. Het heeft geen monumentenstatus. De gemeente heeft plannen om op de locatie van de fabriek een nieuwe woonwijk te bouwen, het Overstadsgebied.

Zuid-Holland

Meelfabriek 'de Sleutels'

Leiden - Onlangs presenteerde de Zwitserse architect Peter Zumthor zijn plannen voor de Leidse meelfabriek. Meelfabriek 'de Sleutels' is een groot industrieel complex dat bestaat uit dertien gebouwen waaronder silo's, een ketelhuis, productiegebouwen, een pakhuis en een kantoor met dienstwoning, gelegen op een voormalig bastion aan de rand van de binnenstad. Een bijzonder onderdeel van het complex is de oude betonnen graansilo, die is gebouwd in 1907. Dit is een van de oudste nog bestaande betonnen silo's van ons land.

Na de sluiting van de meelfabriek in 1988 lagen de gebouwen op het terrein er jarenlang ongebruikt bij. De eigenaar, Meneba, gebruikte het complex vooral als opslagplaats voor graan. Wat er uiteindelijk moet gebeuren met de gebouwen was lange tijd onzeker. De erkenning als rijksmonument in 2000 was een extra impuls voor hergebruik in plaats van sloop.

In 2001 stelde de gemeente Leiden een aantal stedenbouwkundige eisen op. Zo moest het terrein opener en groener worden, met een groene verbinding tussen het Anker- en het Katoenpark, ten noorden en ten zuiden van de meelfabriek. De nieuwe eigenaar van de fabriek - Meelfabriek CV, een vennootschap van VOF Meelhatten en de Leidse studentenhuisvester SLS-Wonen - trok uiteindelijk architect Peter Zumthor aan om een plan te maken voor herontwikkeling van het fabriekscomplex. In zijn ontwerp gaat Zumthor zoveel mogelijk uit van behoud van het industriële karakter. Bij de verbouwing zullen wel de buitengevels moeten worden aangepast om vensters aan te brengen. Het ontwerp voorziet in huur- en koopwoningen en studentenhuisvesting. Er zullen ook horecavoorzieningen komen, een wellnesscentrum, een kantoor- en expositieruimte en een hotel. Als voorbereiding op de start van het herbestemmingsplan is men alvast begonnen met het slopen van alle ontsierende gebouwen en het opruimen en schoonmaken van de gebouwen.

In de loop van 2011 zal worden begonnen met de daadwerkelijke verbouwing van de meelfabriek.

Marijke van den Heuvel: Fabrieken! Industrieel erfgoed in de gemeente Utrecht. Utrecht, Matrij, 2009. 160 pagina's, register, lit.opg. 22 x 28 cm. ISBN 978-90-5345-401-5. Prijs: € 19,95.

Over het industriële erfgoed in de provincie en de stad Utrecht is in het verleden al het nodige gepubliceerd. De gids langs industrieel erfgoed in de stad Utrecht van auteur Kees Volkers uit 1985 (Sporen van bedrijvigheid) was zelfs een van de eerste overzichtspublicaties over het industrieel erfgoed van een Nederlandse stad. Van Hans Buiten verscheen in 1997 *Fabriekswerk*, een uitstekend overzichtswerk over het industrieel erfgoed in de provincie Utrecht.

In 2006 verscheen een provinciaal overzichtsrapport in samenwerking met de stichting USINE onder de naam '20 vensters op het industrieel erfgoed in de provincie Utrecht'. Aan deze uitgaven is nu een vierde Utrechtse uitgave toegevoegd: 'Fabrieken! industrieel erfgoed in de gemeente Utrecht'. In dit fraai uitgegeven boek wordt het industrieel erfgoed van de gemeente

Riet Beuker: Kunstzijdefabriek ENKA; tachtig jaren werkgelegenheid en welvaart in Ede. Ede, Gemeentearchief, 2008 (Serie Historische Cahiers Ede, dl. 10). 112 pagina's, ISBN 978-90-79623-03-7. Prijs: € 9,90. Te bestellen via het gemeentearchief van Ede.

In de serie Historische Cahiers Ede is in 2008 een deel verschenen, gewijd aan de geschiedenis van de kunstzijdefabriek ENKA te Ede. De fabrieken van de ENKA worden momenteel deels gesloopt, om plaats te maken voor een nieuwe woonwijk. Slechts enkele onderdelen blijven als monument behouden. In dit boek wordt de geschiedenis van

uitgebreid beschreven. In vergelijking met de uitgave van Kees Volkers wordt nu een uitgebreider beeld gegeven van de bedrijven die binnen Utrecht actief zijn geweest en soms nog zijn. Van elk bedrijf wordt een uitvoerige historische beschrijving gegeven, voorzien van historische zwart-witfoto's, aangevuld met actuele kleurenopnamen van hoge kwaliteit. In een inleidend hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de algemene industriële ontwikkeling van de stad Utrecht van 1800 tot 2010. In de volgende hoofdstukken wordt op thematische wijze aan de diverse bedrijfstakken aandacht besteed, zoals de steenfabricage, bierbrouwerijen, staalindustrie, nutsvoorzieningen en infrastructuur. Opmerkelijk is dat ook naoorlogse industriële panden worden beschreven. Het boek sluit af met een uitgebreid literatuuroverzicht en een register. 'Fabrieken!' is een aanwinst in de Nederlandse literatuur over industrieel erfgoed. Het ware te wensen dat meer Nederlandse steden, waaronder Amsterdam (!) een dergelijke voorbeeldige publicatie lieten verschijnen...

de ENKA-fabriek beschreven, met aandacht voor de stichter van de fabriek, Dr. J.C. Hartogs, de ontwikkeling van de kunstzijdeindustrie in Nederland en Duitsland, de bouw van de fabriek, de arbeidsomstandigheden, de huisvesting van de arbeiders, de fabriek tijdens de Tweede Wereldoorlog en de ontwikkeling van het bedrijf na 1945, met onder meer de fusie met de AKU. In 2002 werd de fabriek in Ede gesloten. De ENKA heeft veel invloed gehad op de Edese samenleving, het werd de grootste werkgever samen met defensie. Het boekwerkje is rijk voorzien van historische afbeeldingen.

Literatuur

Sluiswachterswoning in Dieverbrug.
Foto Marcel Overbeek

Peter Karstkarel: *Industrieel erfgoed 2.0; DBF en historische panden in oude staat met nieuwe functies.* Grouw, Stichting DBF, 2009. 112 pagina's, ISBN 978-90-9024-179-1.

De Stichting DBF heeft als doelstelling het behoud en versterken van de leefbaarheid op het platteland in noord-Nederland, ondermeer door het realiseren van bedrijfshuisvesting in oude bedrijfspanden. In 2001 begon de Stichting DBF met de uitvoering van het BIWO-project (Bedrijfshuisvesting voor mkb-ondernemers in Cultuurhistorisch Waardevolle Objecten). Sinds 2001 zijn dertien voormalige

bedrijfspanden in de drie noordelijke provincies met provinciale en Europese subsidies aangekocht en gerestaureerd. In dit boek worden de gereedgekomen projecten beschreven door architectuurhistoricus Peter Karstkarel. Van elk pand wordt een historische beschrijving gegeven, een bouwhistorische beschrijving, het restauratieproces en de nieuwe functie van het gebouw. Het boek is voorzien van actuele kleurenopnamen en enkele tekeningen en plattegronden en biedt een inspirerend overzicht van herstel en herbestemming van industrieel erfgoed. Beschreven worden de schaatsfabriek Nooitgedagt in IJlst, het voormalige station in Tzummarum,

graanpakhuis de Factorij in Franeker, een zuivelfabriek in Nijensleek, een kantoorvilla en een turfstrooiselfabriek in Erica, een locomotiefloods en een graansilo in Nieuweschans, een leerlooierij in Heerenveen, een kantoorboekenfabriek in Leeuwarden, een scheepswerf in Warten, een sluiswachtershuis in Dieverbrug en de herberg Veldzicht in Blija. Het boek is niet in de handel verkrijgbaar. Voor meer informatie: www.stichtingdbf.nl

Marco Krijnsen: *IJzer en Lef; het nieuwe leven van een oude gieterij.* Hengelo, Uitgeverij Boekhandel Broekhuis/ ROC van Twente, 2009. 192 pagina's, ISBN 978-90-777-8001-5. Prijs: € 29,50.

Herbestemming van industrieel erfgoed is de laatste jaren hot. Sloop is niet vaak meer aan de orde, en architecten en projectontwikkelaars zijn zeer creatief bij het vinden van nieuwe gebruiksfuncties voor buiten gebruik gestelde bedrijfsgebouwen. Een van de meest spectaculaire recente voorbeelden op dit gebied is de herbestemming van de oude gieterijhal van de metaalfabriek Stork in Hengelo. In de gieterijhal werden vanaf de bouw in 1902 tot de sluiting in 1979 vele grote machines en onderdelen gegoten, zoals centrifugaalpomp en scheepsmotoren. De gigantische hal, opgetrokken in een staalskeletconstructie, maakt onderdeel van het Stork-complex Hart van Zuid. Dit deel van het fabriekscomplex krijgt fasegewijs een nieuwe functie in het Hengelose stadshart. De gieterijhal, een rijksmonument, kreeg een nieuwe bestemming als centrale hal (agora) van het ROC van Twente. Voor deze nieuwe functie werd de gieterijhal naar een plan van architect Harry Abels getransformeerd van een

industriële tempel naar een eigentijds modern leercentrum, met behoud van de industriële sfeer. Hoewel er veel discussie is geweest over de vermeende aantasting van het industriële monument, is het eindresultaat indrukwekkend. De gieterijhal is sober gerenoveerd, waarbij het verweerde patina van de geklonken metalen spantconstructie is gehandhaafd, en moderne leslokalen en kantoren als vrijstaande nieuwe elementen werden ingebouwd te midden van de oude constructie van de hal. Het gehele restauratie- en verbouwproces dat enkele jaren in beslag nam, is nu fraai gedocumenteerd in een groot formaat fotoboek 'IJzer en Lef'. Fotografe Agnes Booijnck heeft in opdracht van het ROC de renovatie van de gieterijhal vastgelegd, vanaf het strippen tot de officiële opening van het ROC-complex in oktober 2009 door koningin Beatrix. In het boek worden de foto's afgewisseld met korte begeleidende teksten, met veel aandacht voor de vaak ingewikkelde technische aspecten van het renovatieproces. Naast actuele opnamen ook historische foto's van de oude gieterijhal met arbeiders van Stork. Het ROC-gebouw werd in 2009 gekozen tot 'gebouw van het jaar van de regio oost-Nederland'.

Colofon Industria in Heemschut

Industria is de nieuwsbrief van de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN). FIEN zet zich sinds 1984 in voor het behoud van industrieel erfgoed in Nederland. Bij FIEN zijn 65 lokale en regionale stichtingen en verenigingen aangesloten.

Website
www.industrieel-erfgoed.nl

Redactieadres Industria
Redactie Industria
p/a Marcel Overbeek
Noteboomstraat 61
8021 WR Zwolle

Mailadres
industria@industrieel-erfgoed.nl